Els nens i nenes a les forces i grups armats

Quina problemàtica hi ha entorn al reclutament de nens i nenes a les guerres?

Nens i nenes participen a molts conflictes armats al món en el si de forces i grups armats. No hi ha xifres exactes sobre la seva participació a les guerres, tot i que es considera que el seu número s'ha incrementat en els darrers 50 anys, segons Nacions Unides. Organitzacions com Child Soldiers International xifren en desenes de milers els nens i nenes soldats. Entre el 10 i el 30% dels menors soldats són nenes, segons estimacions de les quals es fa ressò aquesta mateixa ONG.

La definició de nens i nenes vinculats a forces i grups armats, segons els Principis de Ciutat del Cap (1997), fa referència a tota persona menor de 18 anys que és reclutada o utilitzada per les forces armades d'un estat o per un actor armat no estatal en la capacitat que sigui, i no només en funcions de combat sinó en qualsevol altre, com ara combatents, cuiners, portadors, missatgers, espies o per a finalitats sexuals. Així, a mitjans dels anys noranta se'ls va començar a anomenar "nens i nenes vinculats a forces i grups armats", en comptes de "nens i nenes soldat" per reflectir una realitat molt més amplia i complexa.

També la distinció entre allistament voluntari i reclutament forçat s'ha mostrat com quelcom difús, donat els greus impactes dels conflictes i les característiques específiques de vulnerabilitat de l'etapa d'infantesa. Així, més enllà del reclutament forçat –incloent a través de segrestos–, nens i nenes poden decidir unir-se a actors armats enmig de greus situacions de conflicte i motivats per factors econòmics, cerca de protecció, pressió familiar o comunitària per a unir-se al grup, desig de venjança, motivacions identitàries (que pot incloure el gènere), entre d'altres. Es posa l'èmfasi en canvi en la responsabilitat dels líders i comandants dels grups que recluten i fan servir menors. Així, es considera als nens i nenes com a víctimes més que com a perpetradors. Al mateix temps, es important posar en valor la capacitat d'agència dels nens en els processos de transició a la vida civil.

Els nens i nenes associats als actors armats afronten greus impactes físics i emocionals, com a resultat de la seva exposició a la violència. La participació directa als combats pot suposar la seva mort, ferides greus o discapacitats i impactes en salut física i mental de llarg termini. Els nens i nenes poden ser forçats a cometre violència –incloent-ne violència extrema– contra les seves pròpies comunitats i familiars. Hi ha risc també de que siguin víctimes de violència de gènere i sexual per part dels actors armats. A més, sovint són forçats a presenciar greus actes de violència. Per altra banda, Nacions Unides alerta de que cada cop es prioritza més la privació de llibertat de nens i nenes associats a grups armats sota el paraigües de les legislacions antiterroristes en comtes de recórrer a la cooperació amb actors encarregats de la protecció dels menors.

Quines situacions específiques afronten les nenes vinculades als actors armats?

Les anàlisis sobre la situació específica de les nenes vinculades a forces i grups amats tendeixen a remarcar els impactes comuns entre nens i nenes així com impactes específics, vinculats a la construcció social del gènere. Així, s'alerta sobre la prevalença de la violència de gènere i sexual contra les nenes, tot i que aquesta no es produeix a tots els conflictes ni per part de tots els actors armats i que també s'exerceix violència sexual contra nens. Sovint nenes i joves són forçades a servir com esclaves sexuals, són entregades com "esposes", o venudes amb finalitats sexuals. Davant l'exposició a violència sexual, existeix el risc també de contraure malalties de transmissió sexual, com infeccions pel VIH/SIDA. Altres situacions concretes que enfronten les nenes inclouen les dificultats relatives als processos i programes de desarmament, desmobilització i reintegració, com la freqüent exclusió de les nenes en aquests programes. En aquesta exclusió influeixen factors diversos, com l'autoexclusió davant contextos de forta estigmatització o rebuig de la comunitat i la família cap a les nenes que han estat vinculades a actors armats; la dificultat d'accedir a elles en contextos de discriminació i d'autoexclusió; o la negativa al seu alliberament per part de combatents o líders dels grups armats dels quals han sigut forçades a ser les seves esposes, entre d'altres.

Quin és el marc internacional de protecció dels nens i nens vinculats als actors armats?

L'agenda internacional sobre els infants i els conflictes armats ha desenvolupat un marc normatiu i legal significatiu, dirigit a prevenir la vinculació dels menors als actors armats i promoure la desvinculació i reintegració dels nens i nenes que formen part d'actors armats. Així, els estàndards internacionals prohibeixen el reclutament obligatori de persones menors de 18 anys per part de forces estatals i grups armats, tal com es recull al Protocol Opcional (any 2000, i en vigor des de 2002) de la Convenció sobre els Drets dels Infants. El protocol permet als Estats l'allistament voluntari per sobre dels 15 anys malgrat que assenyala que els grups armats no han de reclutar ni fer servir en les hostilitats a cap persona menor de 18 anys.

Tot i la concessió sobre reclutament voluntari als Estats –reflex de les negociacions i difícils compromisos en el marc de les negociacions internacionals per a la redacció i aprovació del Protocol Opcional–, Nacions Unides, organitzacions internacionals humanitàries i de drets humans, experts i molts Estats recomanen que l'edat mínima de reclutament sigui 18 anys per a totes les circumstàncies. Segons xifres de la primera meitat de 2016, 165 Estats han ratificat el Protocol Opcional, mentre que altres 18 no l'han signat ni ratificat, i uns altres 14 l'han signat però no l'han ratificat. Així, la tendència en el pla formal és de prohibició sense excepció del reclutament de menors de 18 anys. A més a més, hi ha altres mecanismes de protecció internacional. El dret internacional humanitari prohibeix el reclutament i l'ús de menors de 15 anys. L'Estatut de Roma del Tribunal Penal Internacional el considera un crim de guerra i un crim contra la humanitat. La Carta Africana sobre els Drets i el Benestar del Nen (de 1990, i en vigor des de 1999) prohibeix el reclutament de menors de 18 anys.

També existeixen nombroses campanyes, iniciatives i mecanismes per prevenir i posar fi al reclutament i ús de menors, com ara plans d'acció de Nacions Unides amb forces armades i grups armats. La resolució del Consell de Seguretat 1379 (2001) va instar al Secretari General a incloure en una llista tots els actors en conflicte que reclutin o facin servir menors, llistat al que es van incloure en anys posteriors altres violacions contra els drets dels infants, com la violència sexual. Els Principis de Paris (2007), no vinculants, inclouen criteris jurídics i d'aplicació operativa enfocats a la protecció i prevenció de reclutament i ús de menors, i posen èmfasi en la reintegració i reinserció sostenible. Són moltes les dificultats que afronten els nens i nenes en els processos de retorn (estigma, manca d'oportunitats educatives i laborals, riscos de nou reclutament, impactes psicosocials, etc.) Així, organitzacions i experts recorden la necessitat d'enfocaments comunitaris i estratègies de llarg termini i que tinguin en compte la perspectiva de gènere.